

1 TURVAS – LAVASSAARE PRUUN KULD

Lavassaare asula lugu on lahutamatult seotud turbaga. Rohkem kui sajandi jooksul on turba kaevandamine olnud siinsete inimeste oluline sissetulekuallikas ja kujundanud kogu ümbruskonna ilmet.

Turvas tekib ainult soos, sest see on veerikas ja hapnikuvaene keskkond, kus taimejäänused lagunevad osaliselt. Turba eriline omadus on poorsus: turvas seob ja hoiab endas palju vett.

Turvas tekib väga aeglaselt: keskmiselt üks millimeeter aastas. **Madalsoos** moodustavad turvast näiteks pilliroog ja tarnad ning puude ja põõsaste jäänused.

Kõrgsoos ehk rabas tekib turvas jällegi sealsetest taimedest, peamiselt turbasammaldest ja tupp-villpeast.

Lavassaare ümbruses leidub rohkesti **madalsooturvast**, mis on tume, tihe ja hästi lagunenud. Varem kasutati seda kokkupressituna ja kuivatatuna peamiselt kütteks.

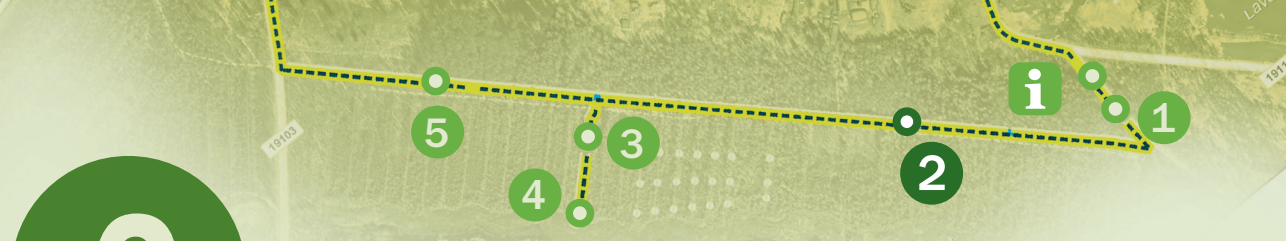
Rabaturvas on heledam, vähem lagunenud ja poorsem. Tänapäeval on rabaturvas, aga ka madalsooturvas hinnatud aianduses, sest selles on vähe umbrohuseemneid ja taimehaigusi. Suur osa Eestis toodetud aianduturbast eksporditakse.

Bageriks kutsutud turbakaevandamise masin töötamas Lavassaare rabades (1960).

Tekst: Piret Pungas-Kohv
Toimetajad: projekti „WaterLANDS“ meeskond
Keeletoimetaja: Kristel Ress
Fotod: Marko Kohv, Herman Rannau
(Pärnu Muuseumi fotoarhiiv)

2 KAS KUULED LINDU TEGUTSEMAS?

Endiste turbakaevandusalade servadesse on kasvanud puud ja põõsad, mis pakuvad sobivat elupaika paljudele metsalindudele, näiteks **metsvindile**, **punarinnale** ja **siisikesele**.

Soolinnud seevastu eelistavad avaramaid alasid ning asustavad neid siis, kui taimed hakkavad katma turbavälju. Taimestunud maastik annab soolindudele ja teistele avamaastike sulelistele võimaluse toidu-, peatus- ja pesitsuspaigaks.

Lavassaare asub paljude lindude rändeteel, mistõttu võiks see olla neile oluline peatuspaik. Loodame, et pärast soole iseloomulikuma veeliikumise taastamist muutuvad need alad sulelistele senisest palju sobivamaks.

Nii võime siin näha näiteks veelgi rohkem kahlajaid, kes sumpavad meelsasti madalas vees, napsates pika nokaga toidupoolist. Eriti võib rõõmustada selle üle, et **mudatildreid** tegutseb siin juba järjest rohkem. See liik eelistab lagedaid ja märgi sooalasid.

Kui lindude keel on sulle veel tundmatu, lae oma telefoni äpp Siuts või Merlin.

Palun anna teadlastele ruutkoodi abil teada, mis lindu sa siin täna häälitsemas kuulsid.

Tekst: Piret Pungas-Kohv
Toimetajad: projekti „WaterLANDS“ meeskond
Keeletoimetaja: Kristel Ress
Fotod: Karl Adami, Ants Animägi, Urmas Sellis, Merike Valdloo

3 OTSI SOO JÄLGI TAIMEDES

SINIKAS

Kuigi siia kaevati aastakümneid tagasi kuivendus-kraavid, kasvab siin endiselt soole iseloomulikke taimi: **sookaile**, **murakaid**, **sinikaid**, **kanarbikku** ja **küüvitsat**. Nad kõik annavad meile märku maapinnas säilinud kunagise soo pärandist.

Vahest on see üllatav, aga paljud rabataimed taluvad kuivemaid olusid üsna hästi. See on nii põhjusel, et rabas imavad turbasamblad vett endasse ja teistele taimedele nii palju vett ei jagu. Kui osal soost on taimestik alles ja turbakiht piisavalt paks, siis võivad mõned soo liigid seetõttu püsida elusana või olla „ooterežiimil“ mõnda aega pärast soo kuivendamist.

Praegu kasvab siin palju **mustikataimi** ja **kattekolda**, kes armastavad kuivendatud turbapinda. Kui siinne ala muutub niiskemaks, siis need taimed tasapisi kaovad. Paremini hakkavad edenema mustika sootaimedest sugulased sinikad ehk joovikad.

Siiski puuduvad siit veel soo peamised kujundajad: **turbasamblad**. Just see samblaperekond on vajalik rabaturba tekkeks ja raba arenguks. Turbasamblad hakkavad siin taas kasvama siis, kui vesi jääb maastikku kauemaks püsima.

SOOKAIL

KATTEKOLD

KÜÜVITS

RABA-TURBASAMMAL

KANARBIK

Tekst: Piret Pungas-Kohv
Toimetajad: projekti „WaterLANDS“ meeskond
Keeletoimetaja: Kristel Ress
Fotod: Edgar Karofeld, Marko Kohv, Eliisa Pass, Piret Pungas-Kohv

PÜÜA TAASTUV SOOALA FOTOLE

4

Sa seisad jääksoo servas, mis nüüd taastub kunagisest turbakaevandusest. Metsaviirgu näed kasvamas seal, kus turvast ei kaevandatud.

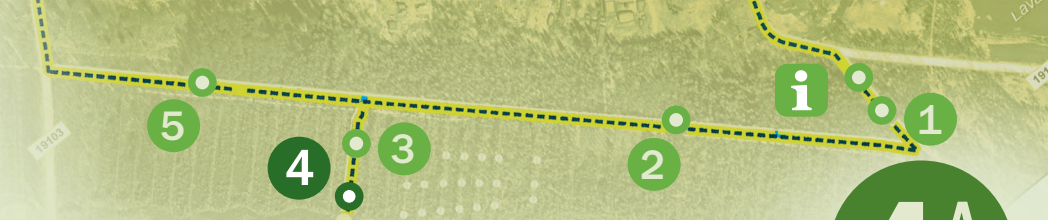
Aja jooksul on siia kujunenud omanäoline maastik: kõrgemate turbavallide vahele tekkisid kaevandamise ajal lohud ning need on hilisemate aastakümnete jooksul täitunud esmalt veega ja seejärel on sinna kasvanud taimed.

Teisel pool metsaviirgu on jääksoo taastamisel tehtud väikesel alal tasandustöid. Selleks lükati suured turbavallide jäänukid nendevahelistesse lohkudesse, et muuta maastik tasasemaks. Selle töö tulemusena kujuneb sinna ulatuslik õõtsik, mis kattub aja jooksul sootaimedega.

Palun tee siinsest maastikust foto ja saada see ruutkoodi abil teadlastele. Nõnda saavad nad paremini jälgida maastiku muutumist.

Tekst: Piret Pungas-Kohv
Toimetajad: projekti „WaterLANDS“ meeskond
Keeletoimetaja: Kristel Ress
Foto: Mati Kass

4A

SOOKURG

ON EESTI PIKAJALGNE TANTSUTÄHT

Lavassaare sood on olnud **sookurgedele** kaua aega oluline peatumise, pesitsemise ja läbirände paik. Sookurg on Eesti üks suurimaid linde. Selle soopinnal pesitseva linnu tiibade siruulatus on kuni 2,5 meetrit ja soodsa taganttuulega võib ta lennata kuni 100 kilomeetrit tunnis. Ta on tuntud oma kõlava trompeti-häälitsuse poolest.

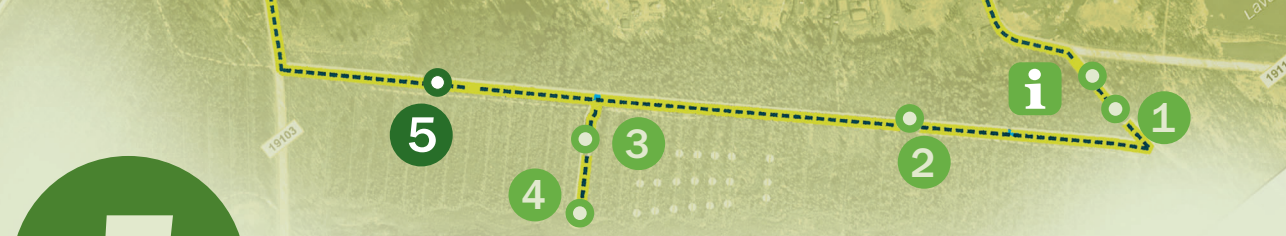
Hea õnne korral võib näha kuulsat **sookuretantsu**: need pikajalgsed linnud sooritavad siis uhkeid hüppeid, sirutavad tiibu ning kõigutavad nõtkelt pead.

Sookurg kuulub kureliste seltsi, aga Eestis samuti tuntud **valge-toonekurg** ja **must-toonekurg** kuuluvad hoopis toonekureliste seltsi. Nemad annavad endast märku nokaga klõbistades ja pesitsevad maapinnast kõrgemal. Must-toonekurg on äärmiselt inimpelglik ja eelistab vanu metsi.

Kui märkad sookurge, saada palun ruutkoodi abil teadlastele oma vaatlusandmed.

Tekst: Piret Pungas-Kohv
Toimetajad: projekti „WaterLANDS“ meeskond
Keeletoimetaja: Kristel Ress
Foto: Eerik Heldna, Renno Nellis, Synezis (CC BY-SA 4.0)

5 MIDA MAASTIK RÄÄGIB?

Praegu ümbritseb sind mets, kuid ligi sajand tagasi oli siin hoopis **lageraba**, kus hakati labida ja hiljem bageri-masina abil kaevandama turvast.

Pärast turbakaevandamise lõppu asuti seda osa maast, mis paikneb Lavassaare asula ja selle jalutustee vahel, kasutama **kartulimaana**. Selleks väetati maapinda sõnnikuga, et kartul saaks piisavalt toitaineid. Kui siin aga kartulit enam ei kasvatatud, jäi turbapinda veel piisavalt toitaineid ja see soodustas siia metsa kasvamist. Tänu sellele kasvab siin mets märksa paremini kui enamikus jääksoodes. **Rabaturvas** on tavaliselt toitainevaene ja puudel on selles raske kasvada.

Vaata enda ümber: kas märkad, et loodusrajast asula poole on puuliike rohkem ning puud kasvavad tihedamalt ja on sirgunud kõrgemaks?

Kui liigud loodusrajalt **taastuva soo** suunas, siis muutub turbakiht paksemaks ja seepärast väheneb seal toitainete hulk. Nõnda kasvab seal puudest kõige rohkem just mände, mis on väga vastupidavad.

Palun anna ruutkoodi abil teadlastele teada, mida märkasid täna loodusrajal.

Tekst: Piret Pungas-Kohv
Toimetajad: projekti „WaterLANDS“ meeskond
Keeletoimetaja: Kristel Ress
Foto: Piret Pungas-Kohv

SAJAND SIINSEL MAASTIKUL

Pikaaegne Lavassaare elanik Rein Aaspere kirjeldab siinse maastiku kujunemislugu enne sootaastamistöid järgmiselt.

„Seda osa Lavassaare turbakaevandusaladest kutsutakse I ja II karjääriks. Siin alustati kütteturba tootmist 1920. aastatel. Turvast kaevandati ekskavaator-turbamasinate abil. Kaevandatud turbamassi lõigati kuni 1952. aastani tükkideks käsitsi.

Alates 1954. aastast kaevandati turvast juba ekskavaatoritega, millel oli mitu koppa. Kopp kaevas turvast 4,2 meetri sügavusel vee all ja väljakaevatud turvas viidi kaevandusala servadesse väljakutele kuivama.

Neis kahes karjääris lõpetati turba kaevandamine enne 1970. aastat ja järele jäi avatud veekogu. See on nüüdseks suures osas kinni kasvanud ja siin pesitsevad sookured ja üks luigepaar.”

Tekst: Rein Aaspere, Piret Pungas-Kohv
Toimetajad: projekti „WaterLANDS“ meeskond
Keeletoimetaja: Kristel Ress
Foto: Lavassaare turbatööstus (Pärnu Muuseumi fotoarhiiv).

SOOKURE VARI

Lavassaare ümbruse sooalad on sookurgede pikaaegne suvekodu ning oluline kohtumispaik kevadiste ja sügiseste rännete aegu. Loodetavasti paranevad peale taastamistöid siinsetes soodes nende suursuguste lindude pesitsusvõimalused veelgi.

Meie pärimuse hingelinnu, sookure toob rajal jalutajateni kunstnik Elo Liivi juhtimisel ühiselt loodud kogukonna kunstiteos „Sookure vari".

„Ümberkukkunud kasetüvedest ehitatud kure ülelennu tervendav vari sümboliseerib aastatuhandeid kestnud kureränne ning soo taastumist turba kaevandamisest ja inimkonna jäetud jälgede puhastamisest.

Lõunasse suunduv lind jätab meid ning sood igatsedes ootama uut kevadet ja esitab küsimuse: millise varju või jälje jätad siia ilma sina?"

Tekst: Elo Liiv, Piret Pungas-Kohv
Keelekorrektor: Kristel Ress
Toimetajad: projekti „WaterLANDS" meeskond
Foto: Marko Kohv, Anna Birgitta Erikson